

‘ध्रुव’ नाटकमा वस्तुविधान

त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्काय अन्तर्गत
नेपाली केन्द्रीय विभागको स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्षको
दसौँ पत्रको प्रयोजनका लागि
प्रस्तुत

शोधपत्र

शोधार्थी
गुणकुमारी गौतम
रो.नं. २२८
नेपाली केन्द्रीय विभाग
त्रिभुवन विश्वविद्यालय
कीर्तिपुर
२०६९

शोधनिर्देशकको मन्तव्य

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्काय अन्तर्गत नेपाली एम.ए. दोस्रो वर्षकी छात्रा **गुणकुमारी गौतमले** 'ध्रुव' नाटकमा **वस्तुविधान** शीर्षकको प्रस्तुत शोधपत्र मेरा निर्देशनमा तयार पार्नु भएको हो । उहाँको यस शोधकार्यबाट म सन्तुष्ट छु र यसको आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि सिफारिस गर्दछु ।

मिति : २०६९/४/१४

प्रा.डा. ब्रतराज आचार्य
(शोधनिर्देशक)
नेपाली केन्द्रीय विभाग
त्रि.वि. कीर्तिपुर, काठमाडौँ

त्रिभुवन विश्वविद्यालय
मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्काय
नेपाली केन्द्रीय विभाग
कीर्तिपुर, काठमाडौं

स्वीकृति पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्काय अन्तर्गत नेपाली केन्द्रीय विभागकी छात्रा **गुणकुमारी गौतमले** नेपाली स्नातकोत्तर तह (एम.ए.) को दसौं पत्रको प्रयोजनका लागि प्रस्तुत गर्नु भएको 'ध्रुव' नाटकमा **वस्तुविधान** शीर्षकको शोधपत्र स्वीकृत गरिएको छ ।

शोधपत्र मूल्याङ्कन समिति

प्रा.डा. देवीप्रसाद गौतम
(विभागीय प्रमुख)

प्रा.डा. ब्रतराज आचार्य
(शोधनिर्देशक)

उप प्रा. गोपालप्रसाद गैरे
(बाह्य निरीक्षक)

मिति : २०६९/४/२९

कृतज्ञता-ज्ञापन

प्रस्तुत शोधपत्र मैले नेपाली विषयको स्नातकोत्तर तह द्वितीय वर्षको दसौं पत्रको प्रयोजनका लागि आदरणीय गुरुवर प्रा.डा. ब्रतराज आचार्यज्यूको कुशल निर्देशनमा तयार पारेकी हुँ । उहाँले यो शोधपत्र तयार गर्ने सन्दर्भमा आइपरेका समस्याहरूसँग जुध्ने प्रेरणा दिँदै समुचित मार्गदर्शन गराउनु भएकोमा उहाँप्रति म हार्दिक कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु ।

मेरो शोधप्रस्तावलाई विभागीय स्वीकृति प्रदान गरी शोधपत्र लेख्ने सुअवसर प्रदान गर्नु हुने विभागीय प्रमुख डा. देवीप्रसाद गौतम र नेपाली केन्द्रीय विभाग त्रि.वि., कीर्तिपुरप्रति म आभारी छु । प्रस्तुत शोधपत्र तयार पार्दा आवश्यक पुस्तकहरू, शोधपत्रहरू तथा पत्रपत्रिकाहरू उपलब्ध गराइदिने त्रि.वि., केन्द्रीय पुस्तकालयप्रति पनि म हार्दिक आभार प्रकट गर्न चाहन्छु ।

त्यसैगरी सम्पूर्ण आर्थिक र व्यावहारिक समस्याहरूसँग सङ्घर्ष गर्दै आफ्नो अमूल्य श्रम र पसिना खर्चेर मेरो अध्ययनलाई यस अवस्थासम्म ल्याइपुऱ्याउनु हुने मेरा आदरणीय बुवा नरनाथ गौतम र आमा उमादेवी गौतमप्रति म आजीवन ऋणी छु । प्रस्तुत शोधपत्र तयार पार्ने क्रममा उचित वातावरण प्रदान गर्ने बहिनी यशोदा गौतम तथा आफूले सकेको सहयोग गर्नु हुने मेरा सम्पूर्ण शुभचिन्तक मित्रहरूप्रति पनि म हार्दिक धन्यवाद व्यक्त गर्न चाहन्छु ।

यस शोधपत्रलाई छिटो छरितो रूपमा शुद्धसँग टङ्कन गर्ने वृष रावललाई पनि म हार्दिक धन्यवाद ज्ञापन गर्दछु । अन्त्यमा यस शोधपत्रको समुचित मूल्याङ्कनको लागि नेपाली केन्द्रीय विभाग समक्ष प्रस्तुत गर्दछु ।

शैक्षिक सत्र : २०६५/०६६

मिति : २०६९/२/१५

गुणकुमारी गौतम
नेपाली केन्द्रीय विभाग
त्रिभुवन विश्वविद्यालय
कीर्तिपुर, काठमाडौं

सङ्क्षेपीकृत-शब्दसूची

सङ्क्षिप्त रूप	पूर्ण रूप
अप्र.	अप्रकाशित
अनु.	अनुवादक, अनुदित
एम.ए.	मास्टर्स अफ आर्टस्
चौ.सं.	चौथो संस्करण
डा.	डाक्टर
ते.सं.	तेस्रो संस्करण
त्रि.वि.	त्रिभुवन विश्वविद्यालय
दो.सं.	दोस्रो संस्करण
न.सं.	नवौं संस्करण
ने.के.वि.	नेपाली केन्द्रीय विभाग
ने.रा.प्र.प्र.	नेपाल राजकीय प्रज्ञा-प्रतिष्ठान
पाँ.सं.	पाँचौं संस्करण
पृ.	पृष्ठ
वि.सं.	विक्रम संवत्
सम्पा.	सम्पादक
सा.प्र.	साभ्ना प्रकाशन

विषयसूची

पृष्ठ

पहिलो परिच्छेद शोधप्रस्ताव

१.१	विषय परिचय-----	१
१.२	समस्याकथन-----	२
१.३	शोधको उद्देश्य-----	२
१.४	पूर्वकार्यको समीक्षा-----	२
१.५	शोधको औचित्य-----	४
१.६	शोधको सीमा-----	५
१.७	शोधविधि-----	५
	१.७.१ सामग्री सङ्कलन विधि-----	५
	१.७.२ सामग्री विश्लेषणको सैद्धान्तिक आधार-----	५
१.८	शोधपत्रको रूपरेखा-----	६

दोस्रो परिच्छेद नाटकको वस्तुविधान सम्बन्धी सैद्धान्तिक मान्यता

२.१	विषय परिचय-----	७
२.२	कथावस्तुका प्रकारहरू-----	८
	२.२.१ स्रोतका आधारमा कथावस्तु-----	८
	२.२.२ फल प्राप्तिका आधारमा कथावस्तु-----	९
	२.२.३ स्वरूपका आधारमा कथावस्तु-----	११
	२.२.४ गठनका आधारमा कथावस्तु-----	१२
	२.२.५ प्रदर्शन र रङ्गमञ्चीय आधारमा कथावस्तु-----	१२
	२.२.६ आङ्गिक विकासका आधारमा कथावस्तु-----	१४
	२.२.७ कार्यव्यापारका आधारमा कथावस्तु-----	१५
	२.२.७.१ अर्थप्रकृति-----	१५
	२.२.७.२ कार्यावस्था-----	१७
	२.२.७.३ सन्धि-----	१८

तेस्रो परिच्छेद 'ध्रुव' नाटकको वस्तु स्रोतको विवचेना

३.१	विषय परिचय-----	२१
३.२	'श्रीमद्भागवत् महापुराण' मा आधारित 'ध्रुव चरित्र' कथा-----	२१
३.३	'ध्रुव' नाटकको कथावस्तु-----	३१
३.४	'ध्रुव' कथा र 'ध्रुव' नाटकको कथावस्तुको तुलना-----	३५
	३.४.१ घटनाक्रम-----	३५

३.४.२	पात्र प्रयोग-----	३९
३.४.३	परिवेश-----	३९
३.५	निष्कर्ष-----	४०

चौथो परिच्छेद

वस्तु योजनाका आधारमा 'ध्रुव' नाटकको विश्लेषण

४.१	विषय परिचय-----	४२
४.२	'ध्रुव' नाटकको कथावस्तुको विकासक्रम-----	४२
४.३	वस्तु योजनासँग सम्बद्ध चरित्र-----	४६
४.३.१	ध्रुव-----	४६
४.३.२	सुरुचि-----	४९
४.३.३	उत्तानपाद-----	५०
४.३.४	दमन-----	५२
४.३.५	नारद-----	५३
४.३.६	सुनीति-----	५४
४.३.७	उत्तम-----	५५
४.३.८	नन्दन-----	५५
४.३.९	कंका-----	५५
४.३.१०	नारायण-----	५६
४.३.११	अन्य पात्रहरू-----	५६
४.४	कथावस्तुसँग सम्बद्ध परिवेश-----	५६
४.५	कथावस्तुसँग सम्बद्ध संवाद योजना-----	५८
४.६	कथावस्तुसँग सम्बद्ध अभिनय-----	५९
४.७	कथावस्तुसँग सम्बद्ध भाषाशैली-----	६०
४.८	कथावस्तुसँग सम्बद्ध उद्देश्य-----	६१
४.९	निष्कर्ष-----	६२

पाँचौँ परिच्छेद

सारांश तथा निष्कर्ष

सन्दर्भसामग्री सूची